

ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების პოეტური სემანტიკა – ტროპები

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობა უმთავრესად (მის თარგმანებს თუ არ ჩავთვლით) ორ ნაწილად იყოფა: პოეტური ნიმუშები და პირადი წერილები.

ჩვენამდე პოეტის მხოლოდ თვრამეტმა პირადმა წერილმა მოაღწია და ისინი ქართული ეპისტოლური მემკვიდრეობის „ოქროს ფონდის“ კუთვნილება და ფასდაუდებელი შენაძენია. მათი შესწავლა მრავალი კუთხით არის საინტერესო. ისინი იძლევიან საგულისხმო მასალას პოეტის ცხოვრებისა და შემოქმედების მრავალი მხარისა თუ საკითხის გასარკვევად. ამავდროულად, იქ აღწერილი ისტორიული ფაქტებისა და მოვლენების გამო ეს პირადი წერილები წარმოადგენს სანდო წყაროს ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქის – საქართველოს ისტორიის ერთი ურთულესი და უმნიშვნელოვანესი პერიოდისა და საზოგადოების, პოეტის სამეგობრო-სანათესაოსა და, ზოგადად, სანაცნობო წრის შესასწავლად.

უაღრესად საინტერესოა ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების მხატვრული ენაც – წერილების პოეტიკა და მდიდარი გამომსახველობითი საშუალებები, რაზეც არაერთმა ლიტერატურათმცოდნემ, ენათმეცნიერმა, მკვლევარმა თუ მწერალმა მიუთითა. იოსებ გრიშაშვილი ნიკოლოზ ბარათაშვილის კერძო წერილებს მერიმეს ნოველებს ადარებდა (გრიშაშვილი 2012: 180); კიტა აბაშიძე წერდა, ამ წერილების ზოგი ადგილი პოეტის ბევრ ლექსს სჯობიაო (აბაშიძე 2007: 97); წერილებზე დაკვირვებამ ათქმევინა ოთარ ჩხეიძეს, ბარათაშვილის სახით დიდი პროზაიკოსი დაეკარგეთო...

შეიძლება ითქვას, რომ პირადი წერილების საშუალებით ადრესანტი ისევე წარმოგვიდგენს თავის დამოკიდებულებას საგნებსა და მოვლენებთან, თავის ჩანაფიქრსა და შეხედულებებს, როგორც საკუთარ პოეტურ მემკვიდრეობაში. ამასთან, პოეტური ნიმუშებისგან განსხვავებით ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების პოეტური სტილისტიკის შესწავლა სათანადოდ და სიღრმისეულად ჯერ არ მომხდარა.

სტატია წარმოადგენს ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების მხატვრული ენის ჩვენ მიერ დაწყებული კვლევის გაგრძელებას, რომლის პირველი რგოლი გახდა წერილების პოეტური ლექსიკის შესწავლა (ცერცვაძე 2018: 429-436). ამჯერად ყურადღებას ვუთმობთ წერილების პოეტური სემანტიკის კომპონენტების, უმთავრესად ძირითადი ტროპების განხილვას, რომლებითაც უხვად არის მათი ტექსტი გაჯერებული.

6. ბარათაშვილის პირადი წერილების სემანტიკის ამომწურავი შესწავლა (გამოყენებული ლექსემებისა და ფრაზემების სრულად აღწუსხვა, მათი სახეობების დადგენისა და კლასიფიკაციის, გენეზისის, ეტიმოლოგიისა და სხვა სპეციალური საკითხების კვლევა) საკმაოდ შრომატევადი სამუშაოა და წარმოადგენილი ნაშრომი

მას ვერ დაიტევს. ჩვენ შევეცდებით ყურადღება დავეთმოთ უმთავრესად პოეტური სემანტიკის იმ კომპონენტებს, რომლებიც განსაკუთრებულ მხატვრობას ანიჭებს და ხვენს ადრესანტის სათქმელს – სძენს მას პოეტურობას, სიმძაფრეს, ექსპრესიასა და კოლორიტს.

გვინდა აღვნიშნოთ, რომ საკითხის შესწავლაში დიდ დახმარებას გვინვეს ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების ბოლო გამოცემა ახალი, ვრცელი კომენტარებით (ბარათაშვილი 2015). დასახელებულ გამოცემაში შეძლებისდაგვარად სრულად დადგენილ-დაზუსტებულია წერილთა ადრესატებისა და მრავალი ფიგურანტის ვინაობა და ბიოგრაფიული ცნობები, პოეტის დამოკიდებულება მათთან და ბარათებში აღწერილ ამბებთან, ისტორიულ ფაქტებსა და მოვლენებთან, რამაც მნიშვნელოვნად გაგვიადვილა პოეტური სემანტიკის გამოყენებული ელემენტების სახეებისა და ქვესახეების დადგენა.

ციტატების დამონშებისას ტექსტის გადატვირთვის თავიდან აცილების მიზნით ვსარგებლობთ ქრონოლოგიური პრინციპით დალაგებული პირადი წერილების ტრადიციული ნუმერაციით. ქრონოლოგია შეესაბამება ნ. ბარათაშვილის პირადი წერილების ზემოთ ნახსენებ გამოცემას. კვადრატული ფრჩხილები აღნიშნავს წერილების სავარაუდო დათარიღებას.

1. გრიგოლ ორბელიანისადმი [1831 წლის 3 სექტემბერი];
2. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1837 წლის თებერვალი;
3. მიხეილ თუმანიშვილისადმი 1838 წლის 6 აგვისტო;
4. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1841 წლის 28 მაისი;
5. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1841 წლის 18 ოქტომბერი;
6. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1842 წლის 2 მაისი;
7. მაიკო ორბელიანისადმი 1842 წლის 31 ოქტომბერი;
8. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1843 წლის 21 აგვისტო;
9. ზაქარია ორბელიანისადმი 1844 წლის 15 აპრილი;
10. ზაქარია ორბელიანისადმი 1844 წლის 10 მაისი;
11. გრიგოლ ორბელიანისადმი 1844 წლის 23 მაისი;
12. ზაქარია ორბელიანისადმი [1844 წლის 18-20 აგვისტო];
13. მაიკო ორბელიანისადმი 1845 წლის 9 თებერვალი;
14. მაიკო ორბელიანისადმი [1845 წლის 20 თებერვლიდან 20 მარტამდე];
15. მაიკო ორბელიანისადმი 1845 წლის 10 აგვისტო;
16. ბარბარე საგინაშვილისადმი [1845] წლის 23 აგვისტო;
17. ალექსანდრე საგინაშვილისადმი [1845 წლის 23 აგვისტო];
18. გრიგოლ ორბელიანისადმი [1842 წლის 1-10 ივლისი].

უკანასკნელი წერილი თავისი ფრაგმენტული ხასიათის გამო ტრადიციულად ბოლოს არის ხოლმე მოყვანილი.

განვიხილოთ ნ. ბარათაშვილის პირად წერილებში მეტყველების ხატოვანებისა და მისთვის გამომხატველობის მინიჭების მიზნით ენობრივ ერთეულთა გადატანითი მნიშვნელობით ხმარების შემთხვევების – ტროპების (ბერძ. *tropos* „საქცევი“) ძირითადი სახეები.

შედარება. შედარების გამოყენების მაგალითებს ვხვდებით პოეტის ორ პირად წერილში: 1. „მაგრამ სულ ამაოა ჩემთვის. ეს ღამეც ნავიდა, ვითარცა სიზმარი“¹ (8); 2. „ამ შენ გამოგზავნილს თოფსა თავის შესაფერი ერთი წყვილი დამბაჩაც უნდა, თვარემ **ობოლსავით** დარჩენილია და ამისთვის კაბინეტში ვერ გამიმართავს“ (13). ორივე შემთხვევაში შედარება ნაწარმოებია მისთვის აუცილებელი კავშირების „ვითარცა“ (არქაული ფორმა) და „ვით“ საშუალებით. ტროპის გამოყენება იმდენად თვალსაჩინოა, რომ რაიმე დამატებით განმარტებას არ საჭიროებს. ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ ვფიქრობთ, ორივე შემთხვევაში საქმე გვაქვს მიმსგავსების ტიპის შედარებასთან: (ღამის წასვლა (გათენება) – სიზმრის გაქრობა; უდამბაჩო თოფი – ობოლი).

ეპითეტი. 1. „მილიციამ, როგორც იტყვიან, ასახელა თავისი სახელი და **ზღაპრული** გამირობის ხმა დაიგდო მრთელს მხედრობაში“ (5); 2. „ილიკოს თანა ჰყოლია ოცი, სულ **დანკეპილი** ბიჭები“ (6); 3. „ვიცი, გაიცინებ, ასე გეგონება, **დამწვარი** ვლაპარაკობ“ (7); 4. „მე ახლავ მიტყობს გული, რომ ჩემს **მხურვალეს** განსჯას გამიტრიზავებ“ (8); 5. „ხანის ქალია, ძალიან **ლამაზი და მარილიანი**“ (14); 6. „თუ შენი ამბავია, ხომ იცი, შევინახავ საიდუმლოდ და, თუ ჩემი კარგი ამბავია და, რატომ არ მანუგეშებ ამ **დაობლებულს** გულზედ?“ (14) 7. ნუ ხარ **ავცია**, სულ მაგას გიშლი და არ იქნა, ვერ დაგაშლევინე“ (16); 8. „შენ ჭორი არ გიყვარს, მაგრამ ჩემის გულისათვის, ვიცი, რომ გაიგონებ განგებ და მასიამოვნებ ამ **უდაბურს** ადგილს“ (16).

ძნელი არ არის იმის შემჩნევა, რომ აქ მოყვანილი მსაზღვრელების დიდი უმრავლესობა ხატოვან ეპითეტებს წარმოადგენს. ისინი მხატვრული დატვირთვის მატარებელია და ავტორის დამოკიდებულებას საგანსა თუ მოვლენასთან ინდივიდუალურ, ორიგინალურ ელფერს სძენენ. ამ ეპითეტების ნაწილი წერილებში გამოყენებული ან ოდნავ განსხვავებული ფორმით („ავცია“, „დანვა გულისა“, „მარილიანი“) შეტანილია თედო სახოკიას „ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანის“ ლექსიკონში. ყურადღებას იქცევს მე-5 მაგალითი, სადაც ვხვდებით სინონიმებს – აუცილებელი („ლამაზი“) და ხატოვანი („მარილიანი“) ეპითეტების სახით. როგორც ცნობილია, როცა სინონიმები ერთმანეთის მიყოლებით იხმარება, მაშინ ისინი ერთმანეთს აზუსტებენ, ავსებენ და განსხვავებულ შეფერილობას უსვამენ ხაზს. „მარილიანი“ თედო სახოკიას მიერ განმარტებულია, როგორც „ეშხიანი, სანდომიანი, ლამაზი, მიმზიდველი“ (სახოკია 1979: 373). იგი „ლამაზისაგან“ სტილისტიკური შეფერილობით განსხვავდება და მას ავტორი მხატვრული ეფექტის მისაღწევად მიმართავს.

მეტაფორა. გავეცნოთ წერილებში მეტაფორების, როგორც ტექსტის მხატვრულობის ძირითადი საზომის გამოყენების შემთხვევებს. 1. კიდევ ამისთვის არა მცალიან, რომ **ჭიანჭველა** ვარ: – ყოველთვის ჩემზედ მეტი და დიდი უნდა ავიკიდო“ (11). „ჭიანჭველა“ აქ მშრომელი, ბევრის მტვირთველი ადამიანის მეტაფორაა, რასაც თავადვე განმარტავს წერილის ადრესანტი – „ყოველთვის ჩემზედ მეტი და დიდი უნდა ავიკიდო“; 2. „ერთი ორივეს სახე ნახეთ, ერთი კაცია, მეორე – **ჯოჯოხეთის მაშხალა**“ (13). „ჯოჯოხეთის მაშხალას“ ბარათაშვილი უწოდებს მომღერალ ჯაფარას, რომელსაც მეორე მომღერალს, თავის საყვარელ სათარას უპირისპირებს. ამ შემთხ-

1 საზგასმა ყველგან ჩვენია – მ. ც.

ვევაში ლაპარაკია არა მომღერლების სიმღერის ნიჭზე, არამედ მათ გარეგნობაზე და პოეტი ამ შედარებისას დიდ უპირატესობას სათარას ანიჭებს. თედო სახოკია განმარტავს: „ჯოჯოხეთის მაშხალა – საშინელი, გინა ოხერი, უშნო“ (სახოკია 1979: 583). მაშასადამე ის ცუდი გარეგნობის ადამიანის აღმნიშვნელი და მეტაფორაა. 3. „თუ ღმერთი არ შექმნია, გავსულელდები ამდენ **თარაქამებში**“ (14). ი. გრიშაშვილი განმარტავს: „თარაქამა – ერთ-ერთი თურქული სუნიტური ტომი, მათი დიალექტი აზერბაიჯანულის მსგავსია. „1. თურანის ერთი ტომთაგანი, ადერბაიჯანის თათრების ერთი შტო. 2. „თარაქამული ძროხაო“ – კარგი ჯიშის ძროხაო“. 3. თურქმენელების შტო. „ნეტა ხმლიანი სად მიხვალ, ამირან თარაქამაო“ (ხალხ. „ამირანი“) (გრიშაშვილი 1997: 107). თედო სახოკიას განმარტებით „თარაქამა“ არის: „უზრდელი, საძაგელი, ტლანქი, ანჩხლი. „ერთი რძალი კახპა მყავდა, მეორე ხო თარაქამა“ (პ. უმიკ.). თარაქამა ნიშნავს მდაბიო წოდების ადამიანს, მას ქართულში მისცემია აზრი ყოველივე ტლანქისა, უზრდელისა, რაც ნატიფ აღზდას ან წოდებას მოკლებულია, რაც კაცს არა ჰფერობს. ქართულში ეგევე სიტყვა პირდაპირ საგინებელ სიტყვადაა გადაქცეული“ (სახოკია 1979: 249). „თარაქამას“ აქ ნ. ბარათაშვილი ნახჭევანში მისი გარემოცვის, გაუთლელი თათრის, აზერბაიჯანელის სინონიმად ხმარობს. 4 „გრიგოლ, რა იქნება, რომ ერთი კიდევ **დაანკარუნო ამდენი ხნის დადუმებული შენი სანთური?**“ (7). „დადუმებული სანთურის დაანკარუნებაში“ ბარათაშვილი ხატოვნად გულისხმობს იმხანად ჩრდილოკავკასიურ სამხედრო ექსპედიციებში მონაწილე ბიძის დაბრუნებას პოეზიისათვის, ლექსების წერისათვის. როგორც ცნობილია კავკასიელ მთიელებთან ბრძოლის პერიოდი გრიგოლ ორბელიანისთვის, როგორც პოეტისათვის ნაკლებად ნაყოფიერი იყო. 1833-1851 წლებში მას სულ 14 ლექსი აქვს დაწერილი და როგორც მისი შემოქმედების მკვლევარნი მიუთითებენ, ისიც სპორადულად. 1843 წლით, ე. ი. როცა ბარათაშვილის ეს წერილი იწერებოდა, თარიღდება გრ. ორბელიანის მხოლოდ ერთი ერთსტროფიანი უსათაურო: „*****[ჰეი, გონებაჲ]**“, რომელიც თბილისშია დაწერილი. სანთური არის სიმებიანი საკრავი – ებანი, ქნარი (ქეგლ 1990: 856), ი. გრიშაშვილის განმარტებით – ყუთი, რომელზედაც ჩხირებით უკრავენ ორივე ხელით (გრიშაშვილი 1997: 191). ვფიქრობთ, სტრუქტურული თვალსაზრისით ეს რთული მეტაფორა ბარათაშვილის საავტორო მეტაფორად შეიძლება ჩაითვალოს.

მეტონიმია. ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირად წერილებში გვხვდება მეტონიმის გამოყენების შემთხვევები. 1. „თუ წაგიკითხავს, **„ბიბლიოტეკაში“** იყო დაბეჭდილი (4)“; 2. „მთავარმართებელმა ლევან გაუგზავნა, ასი **ოქრო** გზის ხარჯად და დაიბარა“ (8); 3. „ეს შენი ლეკი სადილადა დავპატიჟე კარგად და ერთი **ოქრო** ვაჩუქე დუშალიკში“ (10); 4. „შენი წიგნი რომ მომივიდა, იმის მეორე დღეს **„ინვალიდებში“** ეწერა“ (12). პირველ და მეოთხე მაგალითებში, „ბიბლიოტეკა“ და „ინვალიდები“, როგორც ტექსტის შემოკლების შედეგი, ვფიქრობთ, მეტონიმითურად აღნიშნავს შესაბამისად რუსულ პერიოდული გამოცემებს – «Библиотека для чтения» და «Русский инвалид», ხოლო მეორე და მესამე შემთხვევებში სახელი გადასულია მასალიდან ნაკეთობაზე – „ოქრო“-ში აქ, ცხადია, იგულისხმება „ოქროს ფული“, „ოქროს მონეტა“.

ჰიპერბოლა. დალესტნის (ავარიის) მმართველად ახალდანიშნული გრიგოლ ორბელიანი 1843 წლის 18 ივნისს ხუნძახიდან ძმას ილიას სწერდა: „ატილას კრესლაზე ვზივარ ძალიან მაგრად, ძალიან. შამილა უნდა იყოს, რომ წამართოს ეს კრესლა“ (ორბელიანი 1936: 74). როგორც ვხედავთ, ის თავს ხუმრობით ადარებს აზიელი ტომების – ჰუნების ბელადს 434 წლიდან 453 წლამდე ატილას (ლათ. ატილა, ბერძნ. Ἀττίλα), (?-453), რომელმაც თავისი მმართველობის ქვეშ გააერთიანა რეინიდან შავი ზღვის ჩრდილოეთ სანაპირომდე ბარბაროსული ტომები. გრიგოლ ორბელიანის ამ ფრაზის გამოძახილია ბარათაშვილის ერთ წერილში ბიძისადმი მიმართვის ფორმა: „საყვარელო ძმაო გრიგოლ, არა, უკაცრავად, მთავარო ავარისაო, ემირ-ავარო, **ატილას ტანტზედ მჯდომარეო!**“ (8)... ავარიის მმართველად დანიშნული გრიგოლ ორბელიანის შედარება ატილასთან წარმოადგენს მხატვრული გაზვიადების – ჰიპერბოლის გამოყენების თვალსაჩინო მაგალითს. იგი აძლიერებს შთაბეჭდილებას, ქმნის წარმოსახვის ემოციურ ეფექტს და ცოტაოდენ კომიზმსაც სძენს მას.

ლიტოტესი. ბარათაშვილის ერთ წერილში გრიგოლ ორბელიანისადმი ვკითხულობთ: „საყვარელო ძმაო გრიგოლ! სიზარმაცეში, ანუ უნდომობაში ნუ ჩამომართმევ ამდენს ხანს წიგნის მოუწერლობას. დრო არა მქონდა. შენ გაიცინებ, რასაკვირველია, იტყვი: „შენ, **ჭიანჭველავ**, რა საქმე გაქვსო?“ კიდევ ამისთვის არა მცალიან, რომ ჭიანჭველა ვარ: ყოველთვის ჩემზედ მეტი და დიდი უნდა ავიკიდო (11). წერილის მოხმობილ ფრაგმენტში პირველად ნახსენები ლექსემა „ჭიანჭველა“ („შენ, **ჭიანჭველავ**, რა საქმე გაქვსო?) წარმოადგენს ჰიპერბოლის საპირისპირო ტროპის – ლიტოტესის (მეიოსისის) გამოყენების შემთხვევას – ბიძის სავარაუდო მიმართვა, თავად ადრესანტისავე პირით ამოთქმული, მას დამცრობილად წარმოადგენს და პანანინა მწერს – ჭიანჭველას ადარებს. რაც შეეხება ამავე ფრაგმენტში მეორედ ნახსენებ იმავე ლექსემას „ჭიანჭველას“, მასზე ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ და აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

პერიფრაზი. პერიფრაზის ნაირსახეობის – ევფემიზმის მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ფრაგმენტი წერილიდან: „მამა ეგნატიმ **თავი დაგიკრა იმიერ-სოფლიდ-თვან**. ერთი თვეა, რაც გარდაიცვალა“. ასე ატყობინებს მღვდელ ეგნატე იოსელიანის გარდაცვალებას პოეტი ბიძამისს გრიგოლ ორბელიანს (8). ალექსანდრე ნეიმანის სინონიმთა ლექსიკონში ადამიანის სიკვდილის (გარდაცვალების) ერთ-ერთ სინონიმად მითითებულია: „იმ სოფლიდან მოკითხვა შემოგითვალათ“ (ნეიმანი 1978: 271). თედო სახოკიას მიხედვით „თავის დაკვრა ნიშნავს აგრეთვე სიკვდილს. როცა გვინდა ვინმეს სიკვდილის ამბავი ხატოვნად გამოვთქვათ, ვიტყვი: „მავანმა დიდი ხანია, თავი დაგიკრათო“ (სახოკია 1979: 230). ლექსიკოგრაფი ასევე განმარტავს „ეს თქმა ხუმრობითია, იხმარება შინაურ ლაპარაკში მეგობართა შორის ვინმე ძალზე მოხუცებულის გარდაცვალების შესახებ, რომლისთვის მაინცდამაინც გული არ ეწვიო“ (სახოკია 197: 226). აღსანიშნავია, რომ წერილის ადრესანტი იქვე განმარტავს თავის ფრაზას – „ერთი თვეა, რაც გარდაიცვალა“, რითაც, სავარაუდოდ, სურს სიცხადე შეიტანოს მინიშნებით, პერიფრაზით ნათქვამში.

ანტონომასია. წერილებში გვხვდება ანტონომასიის გამოყენების შემთხვევებიც. „არლუთინსკის ლენერალ-ადუტანტობას ამბობენ, თუმცა გამოცხადებით არ არის,

მაგრამ წიგნი მოსულა პეტერბურლიდგან. საკვირველიც არ არის. ვინც რამ უნდა ილ-აპარაკოს და აცა, თუ ეგ მართლა **მონტეკუკული** არ გახდეს ამ ცოტას ხანში“ (10). იგულისხმება რაიმუნდ ან რაიმონდო მონტეკუკული (იტალ. *Raimondo Montecuccoli*) (1608-1680), მეღფის ჰერცოგი, იტალიური წარმომავლობის ავსტრიელი სარდალი, საიმპერატორო ჯარების გენერალსიმუსი, სამხედრო საქმის ერთ-ერთი გამოჩენილი თეორეტიკოსი.

ირონია. ნ. ბარათაშვილის წერილებში ხშირად გვხვდება ირონიის, როგორც ტროპის გამოყენების მაგალითები. შევეხოთ ზოგიერთ მათგანს. 1. „მჯერა სარდლობა არლუთინსკისა, ს[ავინოვ]ისა და გურამოვისა, რადგანაც შენ აქებ, მაგრამ მინდა ერთი ჩაგიხველოთ. შენი დიპლომატობა ხომ ადრევე ვიცოდი: ხუმრობა არ არის, რომ ქართველმა კაცმა გურულებს შეაგონოს ყოველივე უბედურება, რომელიც შეუდგების აღშფოთებას, **შაბაშ, მკლავთა და განკარგულებათა თქვენთა!**“ (5). (შაბაშ! აქ (ძვ.) შორისდებული: ვაშა! ყოჩაღ! ბარაქალა!) (ქეგლ: 1019). წერილის ამ ფრაგმენტის სტილისტიკური ანალიზი იმის თქმის საშუალებას გვაძლევს, რომ ამ ფრაზით ნ.ბარათაშვილმა გამოხატა თავისი საყვედური და მუნათი საკუთარი ბიძისა და სხვა ქართველი მხედრების მიმართ, რომლებმაც აქტიური მონაწილეობა მიიღეს მოძმე გურულების აჯანყების ჩახშობაში. ლექსემა „შაბაშ“ აქ საპირისპირო მნიშვნელობით უნდა იქნას გაგებული და იგი წარმოადგენს ირონიას, როგორც ტროპს. ანალოგიისთვის შეიძლება მოვიხმოთ ირონიული ფრაზა „ვეფხისტყაოსნიდან“: „შაბაშ სიტყვა, შაბაშ კაცი, შაბაშ საქმე, მისგან ქმნილი!“, რომლითაც როსტევეან მეფე კი არ აქებს, არამედ კიცხავს ავთანდილის მიერ გაბრიყვებულ თავის ვეზირს. ანალოგიაზე მიგვითითა ლევან ბრეგვაძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას ვუხდით. 2. „ჩვენს **დიდს** პ[ლატონ]ს ძილში კატა დაჰსწოლოდა ბაკენბარდზედ და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ვერ გაუსწორებია. ეს ერთი ბაკენბარდი ასე გათელილი დარჩა. ვურჩევთ, რომ მოიპარსოს, მაგრამ არ გვიჯერებს. ეს აკლდა ამის **ფილოსოფიურს** სახეს!“ (5). ნ. ბარათაშვილის თანამედროვეთაგან ცნობილია, რომ ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი თვალტანადობით არ გამოირჩეოდა. ის რუსეთის თვითმპყრობელობის ერთგული მსახური იყო და ახალგაზრდობა მას დაცინვით „ფილოსოფოსს“ უწოდებდა. პლატონ იოსელიანი ხშირად გამხდარა ნ. ბარათაშვილის ჩვეული ოხუნჯობის საგანი. ეს გვაძლევს იმის საფუძველს, რომ წერილის ამ ფრაგმენტში იოსელიანის მიმართ ნახშიარი ეპითეტები „დიდი“ და „ფილოსოფიური“ ირონიად მივიჩნიოთ; 3. „ჩვენი ყმანვილი კაცები: ილია, ლევან, დავით, ბაკლანა (მითომ ესეც ყმანვილებშია), ზაქარია და ალექსანდრე ერისთავი – სულ წამოვიდნენ შამილის დასაჭერად. ესენი სულ **სარდლები** არიან ქართველთ ჯარისა. ყაფლან ხომ ასე ამბობს, რომ ესენი სულ ჩამამავლობით გიჟები არიანო (10); 4. ეგ ბატონი ქართველთ **სარდლები** რომ წამოძანდნენ, ყაფლან მაგათზედ იცინის, ასე ამბობს: სულ ჩამომავლობით ჭირვეულნი არიანო“ (11); მე-2 და მე-3 მაგალითებში ლექსემა „სარდლები“ ირონიის, როგორც ტროპის ნიმუშია, რადგან აქ იგულისხმებიან იმ მილიციის რაზმების ქართველი მეთაურები და მხედრები, რომლებიც იბრძოდნენ კავკასიელ მთიელთა წინააღმდეგ რუსეთის იმპერიის მიერ წარმოებულ ბრძოლებში და რომლებიც პოეტის აზრით არ გამოირჩეოდნენ სათანადო სამხედრო მომზადებით. 5. „ეგ რომელი ამბობს, რომ სათარასა სჯობსო?“

ეტყობა, **კარგი სმენა ჰქონია!**“ (14). როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბარათაშვილი ორ სახალხო მომღერალს – სათარასა და ჯაფარას შორის დიდ უპირატესობას აძლევდა სათარას. აქედან გამომდინარე, მისი ნათქვამი **„კარგი სმენა ჰქონია!“**, რომელიც ჯაფარას თავყანისმცემლებს მიემართება, ირონიად, საპირისპირო აზრით უნდა იქნეს გაგებული; 6. **„თქვენმა მზემ, თქვენ რომ ნათესავები მყევხართ! განა არა, მოგაგონდებით!“** (16). პოეტის წერილებიდან ჩანს, რომ ის განიცდიდა ნათესავებს მიერ მის მიმართ გამოჩენილ უყურადღებობას, მოკითხვის დაგვიანებას. ამიტომ მისი ფრაზა **„განა არა, მოგაგონდებით!“** ასევე ირონიის ნიმუშია და ლექსემა **„მოგაგონდებით“** სანინალმდეგო მნიშვნელობით უნდა იქნას ნაკითხული. 7. **„აქაური პირველი ფრანტისა ჯორაკის ქალი ბარბარე ბძანდება.** ამით წარმოიდგინე ჩემი მდგომარეობა: თუ ღმერთი არ შემენია, გავსულელდები ამდენს თარაქამებში“ (16). მოყვანილი ფრაგმენტის კონტექსტიდან გამომდინარე **„ჯორაკის ქალი ბარბარე“** ნამდვილად არ წარმოჩნდება პოეტის გემოვნების შესაფერის, დახვეწილ და პენენიკ მანდილოსნად და ეს ფრაზაც ირონიის გამობატულებას წარმოადგენს.

სარკაზმი. 1. **„შევიტყეთ, რომ თურმე ქრანციცულს ჰსწავლობ.** ერთმა ქალმა შემოგიტვალა: „სპარსულად ნათქვამიაო: ოც და ათ წელიწადს უკან რომ კაცი ჩონგურს ისწავლის, საიქიოს დაუკრავსო!“ (4); 2. თუ ნინუცას, ანუ (რადგანაც ჯავრობენ ზოგიერთი ქალები) ანნა ივანოვნას წიგნი მისწერო, ან შენ თითონ ნახო, ჩემ მაგიერ მოიკითხე და უთხარ: დიდად ვწუხვარ, რომ აღარ გაციებს თქო“ (7); 2. **„ერთი შემატყობინე, რატომ ეგ შენი ქაჩალი ძმა წიგნს არა მწერს? ივანეს კიდეც არ დავემდურები,** ამიტომ, შენის ძმის წყალობით, რაც ტვინი ჰქონდა, ისიც ყაბახზედ დააბნია! მაგრამ ეს მაკვირვებს: არ ვიცი, რა მიზეზია, რომ მანანა მოკითხვითაც არა მკითხულობს? მაგრამ ერთის მხრით, არც კი უნდა დავემდურო: ახლა ჩვენ ვილას მოვაგონდებით, ვილაც ორი ტლუ ბიჭი გდია ნახეჩევანში! ახლა ცა ახალია, ქვეყანა ახალია და მოდაში ოთხმოცის წლის კაცები არიან!“ (13); 3. **„კარგი, შევრიგდეთ! ხელთსაქმეს თურმე მიკეთებთ, მაგრამ ვაი შენს მტერს, რაც თქვენ ვერა შეასრულოთ რა! (პატივისცემა კი არ გეგონოს, მრავლობითად რომ გეუბნები).** რადგანაც ორნი მოსაქმენი ბრძანდებით, იმისთვის მოგახსენებთ. მე კი არა გთხოვთ და, თუ გამომიგზავნით, ის მე ვიცი და კელმწიფე იმპერატორმა და, თუ არა და, ის თქვენ იცით და პაპუა ორჯონიკიძემ. აბა, რა გამოგიგზავნო? – ბრონეული, ყურძენი, ატამი, ხოხობი, დურეჯი, ჯეირანი, აბრეშუმი, თუ სულ ყველა ერთად? აქაურ ფაბრიკებში და მალაზიებში ამის მეტი არა არის რა (15)“.

პათოსი. **„მაგრამ სულ ამაოა ჩემთვის.** ეს ღამეც წავიდა, ვითარცა სიზმარი. კიდეც მამნახა ჩემმა ჩვეულებრივმა მოწყინებამ. ვისაც საგანი აქვს, ჯერ იმის სიამოვნება რა არის ამ საძაგელს ქვეყანაში, რომ ჩემი რა იყოს, რომელიც, შენც იცი, დიდი ხანია ობოლი ვარ. არ დაიჯერებ, მაიკო! სიცოცხლე მამძულებია ამდენის მარტობით. შენ წარმოიდგინე, მაიკო, სიმწარე იმ კაცის მდგომარეობისა, რომელსაც მამაცა ჰყავს, დედაც, დებიც, მრავალნი მონათესავენი და მაინც კიდეც ვერვის მიჰკარებია, მაინც კიდეც ობოლია ამ სავსე და ვრცელს სოფელში! ვინც მაღალის გრძნობის მექონი მეგონა, იგი ვნახე უგულო, ვისიც სული განვითარებული მეგონა, მას სული არა ჰქონია, ვისიც გონება მრწამდა ზეგარდმო ნიჭად, მას არცა თუ განსჯა ჰქონია, ვისიცა

ცრემლიანი მეგონებოდენ ცრემლად სიბრაღეებისა, გამომეტყველად მშვენიერის სულისა, თურმე ყოფილან ნიშანნი მცბიერებისა, წვეთნი საშინელის საწამლავისა! სად განისვენოს სულმა, სად მიიდრიკო თავი? ვიცი, გაიცინებ, ასე გეგონება, დამწვარი ვლაპარაკობ. ჭეშმარიტად, მაიკო, ასე გულცივად ჯერ განსჯა არა მქონია. ასეთი თავისუფალი ფიქრი მაქვს და ასეთი მტკიცე გული, რომ სამოციის წლის მოხუციც ვერ იქნება ჩემისთანა უსყიდელი მსაჯული. მოიგონე ცოტას ხანს დრონი წარსრულნი და მაშინ შემიბრალებ. ყმანვილობითვე შეჩვეული რაზედმე სული ძნელადღა გარდაიცვლის ჩვეულებას და, ვიდრემდის სრულიად გარდაეჩვევა, მწარეა ტანჯვა და ბრძოლა მისი.

ძნელი არის მარტოობა სულისა,
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა ჰსწორისა,
ოხვრა არის შვება უბედურისა!

შენი ავადმყოფობა შევიტყვე, რა დაგემართა? თუ ფიქრობ, ასეთს რას იფიქრებ, რომ ბოლო არა ჰქონდეს, ასეთს რას მიიღებ, რომ არ დაკარგო? მიჩვენე კაცი, რომ მადრიელი იყოს ამ წუთის სოფლისა. დაიმარხე მშვენიერება სულისა, უმანკოება გულისა, აი, ჭეშმარიტი ბედნიერება, უმაღლესი სიამე, რომელსაც კი კაცი წაიღებს ამ სოფლისაგან. სხვათა ბედნიერებათა სოფლისათა უყურე გულგრილად, ამაყად და გრწამდეს, რომ იგინი შეურჩენელნი არიან! თუმცა აქიმაში არა ვარ, მაგრამ ეს წამალი სიზმარში მაქვს ნასწავლი და, თუ დამიჯერებ, იმედი მაქვს, რომ გარგოს“ (7).

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპისტოლური მემკვიდრეობის პოეტური სემანტიკის ელემენტების აღწერა და კვლევა წარმოდგენილ ნაშრომში განხილული მაგალითების საფუძველზე ცხადყოფს, რომ პოეტის პირადი წერილები მხატვრული სემანტიკის თვალსაზრისით მეტად გამორჩეულია. იგი იმსახურებს მკვლევართა ყურადღებას და მისი შესწავლა ამდიდრებს ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობას, რადგან შეეხება დიდი ქართველი რომანტიკოსი პოეტის მხოლოდ პირადი წერილების სახით შემორჩენილი პროზაული ტექსტების პოეტური სტილისტიკის საკითხებს. ის საინტერესოა ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც, რადგან წარმოდგენას გექმნის მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის თბილისელი განათლებული ახალგაზრდა არისტოკრატის მეტყველების სტილსა და თავისებურებებზე.

დამოწმებანი:

აბაშიძე 2007: აბაშიძე კ. „თ-დი ნიკოლოზ ბარათაშვილი“. *ქართული მწერლობა*. ტ. 28. თბილისი: გამომცემლობა ნაკადული, 2007.

ბარათაშვილი 2015: ბარათაშვილი ნ. *პირადი წერილები* (მოამზადა, შესავალი, კომენტარები, საძიებლები და გენეალოგიური ტაბულები დაურთო მ. ცერცვაძემ). თბილისი: გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2015.

ბარათაშვილი 1996: *თხზულებანი სიმფონია-ლექსიკონითურთ* (შემდგენლები ა. არაბული, თ. გვანცელაძე, ა. ლომთაძე). თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 1996.

გამყრელიძე 2008: გამყრელიძე თ. ზოგადი ენათმეცნიერების კურსი. მეორე გამოცემა. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2008.

გრიშაშვილი 1997: გრიშაშვილი ი. ქალაქური ლექსიკონი (გამოსაცემად მოამზადა რუსუდან კუს-რაშვილმა). თბილისი: გამომცემლობა „სამშობლო“, 1997.

გრიშაშვილი 2012: გრიშაშვილი ი. წერილები“ თბილისი: გამომცემლობა „პალიტრა L“, 2012.

კოტეტიშვილი 1959: კოტეტიშვილი ვ. ქართული ლიტერატურის ისტორია (XIX ს.). თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1959.

ნეიშანი 1978: ნეიშანი ა. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“, 1978.

ორბელიანი 1936: ორბელიანი გრ. წერილები. ტ. 1. 1832-1850. ა. განერელიას რედაქციით და შენიშვნებით. თბილისი: „სახელმწიფო გამომცემლობა“, 1936.

პოპიაშვილი 2012: პოპიაშვილი ნ. პოეტური ლექსიკა. თბილისი: გამომცემლობა GCLAPress, 2012.

სახოკია 1979: სახოკია თ. ქართული ხატოვანი სიტყვა-თქმანი. თბილისი: გამომცემლობა „მერა-ნი“, 1979.

ქეგლ 1990: ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნ. ჩიქობავა (მთ. რედ.), თბილისი: ქარ-თული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, 1990.

ღლონტი 1974: ღლონტი აღ. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. ტ. 1. თბილისი: გამომცემლობა „განათლება“, 1974.

XIX-XX საუკუნეების ... 2011: XIX-XX საუკუნეების... ქართველ მწერალთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა. ტ. I. ალექსანდრე ჭავჭავაძე, სოლომონ დოდაშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი. თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2011.

ცანავა 2012: ცანავა რ. პოეტური სემანტიკა. ტროპები. თბილისი: გამომცემლობა GCLAPress, 2012.

ცერცვაძე 2018: ცერცვაძე მ. „ნიკოლოზ ბარათაშვილის პირადი წერილების პოეტური ლექსიკა“. მე-11 საერთაშორისო „სიმპოზიუმი ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები. რომანტიზმი ლიტერატურაში ეპოქათა და კულტურათა გზაჯვარედინზე“. მასალები. ნაწილი II. თბილისი: თსუ გამომცემლობა, 2018.

ჭილაია 2003: ჭილაია რ. ლიტერატურათმცოდნეობა – ენციკლოპედიური ცნობარი. თბილისი: გამომცემლობა „თობალისი“, 2003.

Maia Tsertsvadze
(Georgia, Tbilisi)

Poetic Semantics of Personal Letters by Nikoloz Baratashvili – Tropes

Summary

Key words: Nikoloz Baratashvili; personal letters by Nikoloz Baratashvili; poetic semantics; tropes; poetic semantics of personal letters by Nikoloz Baratashvili.

Nikoloz Baratashvili's literary heritage can be divided roughly into two parts: poetry and personal letters.

18 personal letters written by the poet, which have reached us, have become a priceless possession of Georgian epistolary heritage. The exploration of these letters is interesting due to many reasons. Firstly, they present remarkable material for studying both, the poet's life and his works. At the same time, due to the historical facts and events described in them, they become a reliable source for exploring history and society of Georgia of the epoch Baratashvili lived in, considered to be one of the most complex and significant periods in the history of Georgia.

On the other hand, as indicated by a number of Georgian scholars (linguists, literary critics or writers), rich stylistic devices and imagery employed by the author in his letters are also extremely interesting. It can be argued that Baratashvili reveals his attitudes and thoughts about certain objects and events through his personal letters as well as through his poetry. In addition, unlike his poetic heritage, poetic stylistics of his personal letters has not yet become an object of a thorough study.

Arguably, exploration of poetic semantics of Baratashvili's letters, which reveal a number of tropes and other components of poetic semantics, should also become a part of general research. In addition, a semantic study of the personal letters will be significant as it will depict speech peculiarities, specifically, the imagery and tropes employed by young, educated, high class people living in Tbilisi in the first part of the 19th century. This kind of research raises interest from the point of view of literary studies as well as that of linguistics.

The present paper is dedicated to general properties of poetic semantics – tropes – employed by Baratashvili in his epistolary.